FRANT. KOPEČNÝ:

Hanácká nářečí okresu prostějovského.

Po stránce dialektické lze rozdělit prostějovský okres na tři oblasti.

I. Největší část území okresu prostějovského zaujímá centrální nářečí hanácké. To jest ono nářečí, jež má »nenormální« samohlásky *ê* a *ô*, buď jenom krátké nebo i dlouhé *(ê' a ô')*. V každém případě je tu však vždy 7 samohlásek krátkých proti 3 dlouhým. A to *a, ê, ô, e, o, i, u* proti buď *á, é, ó* - nebo *á, ê', ô'*.V typu prvním s dlouhými samohláskami *á, é, ó* vyskytnou se též *ê'* a *ô'*, ale jen ve slovech interjekčních a ekspresivních, nejsou tedy včleněny do normálního systému vokálického. Hlásky *ê, ô* se nazývají někdy nenormální pro svou artikulaci; jimi se hláskový systém tohoto nářečí dosti odlišuje ode všech nářečí českých (českých v užším slova smyslu, t. j. nářečí v Čechách a nářečí středomoravských neboli hanáckých), třebaže hláska *ê* (vzniklá ze starého *y* nebo někdy i z *i*) byla dříve i ve vých. Čechách místy a je dodnes ve slov. nářečích gemerských a hláska jí velmi podobná existuje i v dial. kašubských. *ê* je středopatrové *e* a liší se od staroč. středopatrového *y*, z něhož vzniklo, jen poněkud nižší polohou jazyka a větším otevřenim dutiny ústní. *ô* je nezaokrouhlené *o* a zadní část jazyka je při jeho artikulaci nastrojena podobně jako při artikulaci hlásky *u*, z níž *ô* vzniklo.

Ten fakt, že toto nářečí má sedm samohlásek krátkých a jen tři dlouhé (tedy víc krátkých než dlouhých), je - pokud víme - v podobných systémech vokálických, rozlišujících krátké a dlouhé sa-

mohlásky (nebo vůbec rozlišujících u samohlásek jakýkoliv prvek intensivnosti), ojedinělý. Spíše tomu bývá vždy naopak.[1])

Hranice tohoto nářečí v okrese prostějovském je na mapě označena nepřetržitou červenou čarou. Jde tedy od Biskupic přes Bedihošť-Václavovice (tyto dvě osady náleží asi od původu k nářečí centrálnímu, dnes náleží k typu III., ale generace mladší mluví už jen obecnou hanáčtinou - viz dále) dále na jih až ke Kobeřicům.

Uvnitř tohoto území se mluví obecnou hanáčtinou - t. j. hanáčtinou, která si ponechává jen obecné znaky hanácké *é* a *ó* proti obecně českému *ej* a *ou*,[2]) ale *nápadné* znaky nářeční odstraňuje a proto se pokládá od laiků za mluvu nedialektickou - v Prostějově, Bedihošti-Václavovicích, Biskupicích, Kobeřicích a v Brodku (ve vesnicích tu jmenovaných mluví však nejstarší generace ještě starším typem nářečním). Hodně vniká obecná hanáčtina do Vrbátek, Hrdibořic, Plumlova, Drahan a do vesnic kolem Prostějova: Krasic, Čechovic a Domamyslic.

V jihozápadní části okresu nacházíme onen typ tohoto nářečí s dlouhým *ê*' a *ô*' proti východnímu *é* a *ó* a s prothetickým *h:* bilê', bôdô', hôvázalê, habê, hô'roda, hidlo, hinê'. . . Hranice obou těchto jevů je společná a je na mapě označena černou přerývanou čarou —.—.—.[3])

Hranice hiátového *v* jde o něco východněji. Tato isoglosa půlí skoro přesně území našeho okresu (a dodejme - i území Moravy) a jde skoro přesně od severu na jih. Je označena souvislou černou čarou. Vesnice na východ od ní nemají hiátové *v*. Mají tedy *otevřit, okno, osel, o, osťi* . . . , vesnice západně od ní mají tu všude v násloví *v*. Ovšem v nejvýchodnějších vesnicích té západnější půlky je silné kolísání a jsou začasté tvary s *o-* i *vo-* vedle sebe, při čemž se zdá, že tvary bez hiátového *v* nabývají vrchu vlivem jazyka spi-

---

[1]) Sr. N. Trubeckoj: Zur allgemeinen Theorie der phonologischen Vokalsysteme, Travaux du cercle linguistique de Prague 1, str. 52.

[2]) Vlivem obecné češtiny a jaz. spisovného nahrazuje se i v obecné hanáčtině, zvláště ve městech, dlouhé *ó* obecně českým *ou*, nikdy však dosud (leda ojediněle) *é ej*. O poměru *ó* : *ou* a *é* : *ej* viz dále.

[3]) Některá fakta jazyková však svědčí o tom, že hranice prothetického *h* šla kdysi východněji než dnes.

sovného a okolních vesnic východních - a jen slova lexikálně isolovaná, t. j. etymologicky nejasná (na př. *vosťi*, kolektivum k *osct*) nám ukáží na starší podklad a pravý typ nářeční. V tom kolísání tvarů s náslovným *v* a bez něho lze ovšem také vidět, jak se celkem drží tendence zachovat původní stav tohoto jevu. Hiátové *v* vzniklo před *o* původně ve skutečném hiátu, t. j. mezi dvěma samohláskami, ale nebylo na př. po souhláskách a po pauze. Takže říká-li se celkem častěji typ *dêbê von* než *dêbê 'on* a *tag ona* než *tag vona*, jde tu možná o zachování původního poměru.

Prostějovským územím centrálního nářečí hanáckého probíhá ještě jedna zajímavá isoglosa přehlásky *a* > *ě* > *e*. Bez výjimky je tato přehláska provedena v nářečích hanáckých jen ve slabikách kořenných (*jehňe, jestřáb, jeskêň, náščeva, ješitné* - což je ovšem slovo knižní - a *jesen* vedle *jasan* . . . a pak v typu *ležet, ležel)*. V koncovkách byla většinou později zrušena analogií, a to hlavně v krátkých koncovkách. Jen severozápadní oblast nářečí hanáckých má přehlásku i tu veskrze (typ *sêlňice, s kopce* . . . jde až k Náměšti n. H.), dále na jv. pronikl typ nom. sg. fem. *naše, vaše, moje, tvoje koza* (zde nebylo tak silné analogie po zrušení přehlásky jako v typu *sêlňice, s kopce)*. Ještě dále pronikla přehláska dlouhého *á* > *ie* > *í (*> *i)* v dlouhých koncovkách, na př. typ *póščiš, póšči, póščime* atd. je až na jv. nahrazen typem *póščáš, póščá, póščáme* (začíná to za Vyškovem), gen. sg. typu *zeli* je konečně obecně hanácký a pronikl místy až do nářečí moravskoslovenských (na Zlínsku).

Isoglosa typu *naše koza* je na mapě označena tečkovaně černě . . . Ve vesnicích na jv. od ní je *naša koza*, v části sz. *naše koza*. Ovšem ve vesnicích této oblasti, ležících blízko této isoglosy, je kolísání *naša* // *naše* (Určice, Seloutky, Alojzov, Olšany atd.).

Konečně isoglosa *ďělat* // *ďělať* probíhá nejdále na východě a zasahuje jenom zčásti území nářečí centrálního. Jinak jde skoro pravidelně po hranicích nářečí čuháckého (jenže dnes se už v Držovicích skoro veskrze a ve Vrahovicích většinou vyskytují tvary *ďělat* ne *ďělať)*. Na mapě je označena přerušovanou černou čarou - - - - -. Ve vesnicích na východ od ní je *ďelať*. Ovšem skoro do všech východních vesnic našeho okresu proniká tvar *ďělat* vlivem města a západních vesnic a podporován spisovným tvarem *dělat*.

II. Na území okresu prostějovského leží konečně druhý, menší ostrov n á ř e č í č u h á c k é h o, obsahující vesnice Hrubčice, Kralice, Vítonice, Čechůvky, Vrahovice a původně i Držovice. Největší území obsahuje toto nářečí v jihovýchodní části okresu olomouckého, kde zaujímá 11 vesnic. (Třetí ostrůvek je v politickém okrese přerovském, Iváň.) Nářečí čuhácké představuje zvláštní typ hanáckých nářečí, odlišivší se od ostatních hanáckých nářečí jiným průběhem monoftongisace dvojhlásek *ej* a *ou*. Obecně české *ej*, vzniklé v 15. století z *ý* (nebo po sykavkách a po *l* i z *í)* nebo přehláskou *aj* > *ej* - a *ou* vzniklé v téže době z *ú* - začaly se na území nářečí hanáckých už asi v 16. století monoftongisovat, t. j. měnit se z dvojhlásek v jednoduché samohlásky dlouhé. Ve všech han. nářečích *ei* > *ee* > *é* a *ou* > *oo* > *ó*. Jen v nářečí čuháckém *ei* > *ii* > *í* a *ou* > *uu* > *ú*, tedy vývoj táhl k zesílení a převládnutí druhého komponentu diftongického. Podobnou tendenci lze pozorovat v okrajových nářečích jihočeských, kde se také *ej* změnilo v *ij* (v chodštině), respektive i dále ještě jako v čuháčtině v *í* a podobně *ou* > *uu* > *ú*, ale úplně stejný typ jako v čuháčtině, t. j. *lúka, bílí* < *bílej* zanikl už úplně. Existoval na okraji českého jazykového území jižně od Budějovic. V chodštině je dnes sice *ij: bílij, vijce, dij mňe* a pod., ale je znova *ou*; jen z typu *Hadrabuc* Hana (z původního * Hadrabovic) lze poznat, že i tu byl podobný vývoj *ou*. (V našem případě jde ovšem o *ou* sekundární: *-ovic* > *ouc* > *úc* > *uc).*

Na první pohled vypadá nářečí čuhácké[4]) jako kus nářečí slováckého v hanáckém území. To ovšem jen na první pohled. Hlavně co se týče rozsahu dlouhého *ú*. Ale vůbec se už nekryjí obě nářečí v rozsahu dlohého *í*. Za všechny slovácké typy: *dělaj, nejsu, bílý* je tu j e d i n ý typ s dlouhým *í: dělí, niso, bílí* (tak jako je tu jediný typ v ostatních nářečích hanáckých - jenže na *é)*. Ve srovnání s ostatními nářečími hanáckými tedy vidíme, že musíme čuhácká nářečí dáti na společnou basi s nimi, poněvadž přesně každému obecně hanáckému *é* odpovídá čuhácké *í* a obecně hanáckému *ó* ču-

---

[4]) Slovo čuháci je nadávka < *čúhácí*. Tak říkali příslušníkům tohoto nářečí obyvatelé sousední za to, že říkali *čúhať* místo obecně han. *čóhať (t)*.

hácké *ú*. Není ostatně ani vyloučeno, že čuhácké *ú* a *í* vznikly přímo až úžením obecně hanáckého *ó* a *é*.

Jinak se toto nářečí odlišuje od ostatních nářečí hanáckých tím, že *y* (po sykavkách a po *l* i *i*) se tu změnilo v *e* ne v *ê* a *u* v *o* ne v *ô*, takže tu není rozdílu mezi *led* (glacies) a *led* < *lid*, mezi *kos* (pták) a *kos* < *kus*. V Držovicích, kde se už ztratily podstatné znaky čuháčtiny *ú* za *ó* a *í* za *é*, udržel se ještě tento vedlejší znak tohoto nářečí, třebaže jsou Držovice jinak vysunuty nejdále do území nářečí centrálního, a ukazuje tu na původní typ nářeční (spolu se skoro už vymizelým typem inf. na *-ť*). Podstatné znaky čuhácké ustupují ovšem i ve Vrahovicích a i v jiných vesnicích tohoto ostrůvku omývaného jinými nářečími hanáckými, proti nimž se ony nápadné a tak odlišné znaky vzhledem k jiným nářečím okolním a vzhledem k vlivu školy a obecné hanáčtiny nedají dlouho na tak malém území udržeti. Poněkud více se drží *ú*, kdežto *í* se nahrazuje vždy více obecně hanáckým *é*. Nejvíce se ještě drží tyto znaky v Kralicích.

III. Zbytek, východní okrajové území okresu, jsou vesnice, patřící k onomu typu nářečí hanáckého, jejž označuje H a v r á n e k ve své studii o českých nářečích v III. sv. Vlastivědy p í s m e n e m C. Je to typ, kde pův. *u* se změnilo v normální *o* (ne *ô*), ale původní *y* (nebo *i* po sykavkách a po *l*) se změnilo ve zvláštní úzké *ė*, odlišné od *e* původního. Jenže tento typ je na svých okrajích - t. j. právě i na území našeho okresu - málo výrazný (ve Výšovicích na př. je to *e* skoro normální) a vplývá rychleji než nářečí centrální do obecné hanáčtiny. To jest typ *bodo, bėlė* se nahrazuje typem *budu, bili*. Tak je tomu v Hradčanech a dnes i v Kobeřicích a pak i v Bedihošti.

Hanácká nářečí tvoří geneticky užší celek s nářečími v Čechách, spolu s nimi tvoří také geologickou oblast jazyka českého v užším slova smyslu[5]) a odlišila se od nich poměrně dosti pozdě.

---

[5]) Je ještě oblast nář. lašských. Ostatek nářečí čsl. tvoří východní skupinu jazyka čsl. - jazyk slovenský v užším slova smyslu. Dialekty moravsko-slovenské jsou počeštěné dial. slovenské. Mezi nimi a nářečími hanáckými se táhne - ale nikoli souvisle - přechodné pásmo dialektické, velmi zajímavé po některých stránkách jako vůbec každé území okrajové.

Ještě přehlásku *'a > ě* prodělala spolu s nimi ve stejném asi rozsahu, jenže původní poměry se v nářečích hanáckých silně a v nestejné míře porušily analogií.

Zato přehláska *'u > i* pronikla do nářečí hanáckých jen výjimečně v některých dlouhých koncovkách a v kořenných slabikách slov knižních, takže tu možná jde o přejatá slova z jazyka spisovného.

Úžení dlouhých hlásek *ó > ú* a *é > í* přesáhlo někde oblast jazyka českého. *é > í* jen maličko, ale *ó > ú* proniklo skoro celou oblastí dial. moravskoslovenských. Nově takto vzniklé dlouhé *ú* a *í* se na velké části hanáckého území zkrátilo. Tak i na celém území okresu prostějovského.

Rovněž opačný proces, diftongisace původního *ú* a *í* v *ou* a v *ej*, která se provedla ve stejné době jako předchozí proces *ó > ú* a *é > í* - t. j. ve století 15. - zasáhl dialekty hanácké veskrze. Ale vzniklé dvojhlásky *ej* a *ou* se zase brzy změnily v samohlásky jednoduché a to na největší části území dial. hanáckých v *é* a *ó* a v čuháčtině v *í* a *ú*. T o t o *í* a *ú* se tam nezkrátilo na rozdíl od *í* a *ú* staršího, t. j. *í < é* a *ú < ó*. Je tu tedy *kuň, limec* . . . ale *chrúst, bílí*.

Asi současně s touto monoftongisací diftongů nebo snad už o něco dříve začíná se na velké části hanáckého území měniti *u > ô* a *y > ê*. Relativně lze tuto změnu datovat tím, že nastala až po splynutí *y* s *i* v jistých případech, poněvadž zasáhla i *i* po sykavkách a po *l*. Tedy v týchž případech, kdy se *i* v ostatních nářečích změnilo v široké *ï*, psané v pravopise bratrském *y* (cyzý, sýla). V týchž případech tedy nastávají i změny *í > ej* a *i > ê*. Obě tyto změny jsou provedeny důsledně jen v kořenných slabikách (tu jenom s výjimkou slov knižních: *ciťil* vedle domácího *céťil*); v koncovkách jsou často rušeny nebo provedeny přes míru analogií. Je na př. *zêma, pséček* - ale *vrapci, kosi* (podle holôbi, drozďi a pod.) a *on mosi, ono prši* (podle on *mláťi, ciťi* atd.). Na Litovelsku však je na př. náležitě *chlapcê* a rovněž tak na východě hanácké oblasti je očekávaný tvar *pršê, mosê* (tak jako místy v nářečí východočeském: *pršej*). - Přes míru je provedena změna *i > ê* v některých imperativech (*nacpjê, vêspjê se na zdravo, zazďê* atd. . . . podle *zavřê, šetřê* a j.) a v některých adjektivech typu *teťiňên kabát* (podle *maťičên;* ale zrovna naopak: *Mařčin* vedle řidšího *Mařčên*).

Vysvětlivky.

1. — · — · — · — vých. hranice hiatového „h" a dlouhého ê', ô'.
2. ———————— vých. hranice hiatového „v".
3. ············ jihových. hranice přehlásky „a" v „ě" v typ „našekoza".
4. — — — — — vých. hranice infinit. na tvrdé t.
5. Červené čáry jsou hranice nářečních typů.

Po stránce morfologické je společným znakem všech dialektů hanáckých jev, že substantiva s kmenem končícím na *s, z, l* přešla zcela nebo ve většině tvarů k příslušným vzorům měkkým, takže pak všechna substantiva s kmenem zakončeným na sykavku nebo na *l* patří k měkkým vzorům. — Tento jev je dosti starý a lze jej vidět už v některých stč. památkách, vzniklých na moravské půdě (zejména v legendě o sv. Kateřině: sr. lok. sg. *časi, krási* místo *čase, kráse*). Tak máme gen. sg. a nom. pl. *hôse, koze, kobêle, skale* // *ê, metle, škole* a pod., tak jako *dôše, mêše, vježe* - místo očekávaných tvarů na *ê*. Lokály sg. těchto substantiv končí na *ê* vzniklé z pův. *i* (srv. už uvedené staré doklady *krási, časi*), jen výjimečně na očekávané *e (ve skale)*. Podobně máme nom. pl. *čase, mraze, máze, kaze, kotle* atd. jako *křeče*, meče . . . místo očekávaného *ê* < *y*, které vidíme opět jen výjimečně *(vlasê)*.

•

Vliv spisovného jazyka na dialekty se projevuje nejen působením na hláskoslovnou stránku nářečí, nýbrž hlavně na jeho stránku lexikální (slovnikovou). Systém hláskový - zvláště nářečí centrálního - odolává hlavně v kompaktním svazu a je porušován jen na okrajích území, kde přistupuje ještě vliv sousedních nářečí, nebo ve městech (pro živější styk příslušníků z nářečí často různých). Začne-li se jednou tato stránka porušovat ve větším měřítku, postupuje tento rozklad rychle právě pro velký a zřetelný rozdíl obou typů: obecné hanáčtiny (zaměňované laiky za »správný«, nedialektický jazyk) a centrálního nářečí s jeho nenormálními samohláskami *ê* a *ô*. Obecné hanáčtině ustupují vůbec a vlévají se do ní jako do svého naddialektu všechny hanácké dialekty. Nikde není znám případ, že by se za dnešních už dob dialekt jednoho typu měnil v dialekt sousední a ne přímo už v obecnou hanáčtinu. (Jen některé vesnice čuhácké se přizpůsobují dialektům okolním.) Obecná pak hanáčtina sama jeví tendenci sbližovací s obecnou češtinou, a to tím, že místo dlouhého *ó* se v ní začíná čím dále tím více uplatňovat obecně české *ou*. Nikdy však tomu tak není u *é*; to se nenahrazuje nikdy českou variantou *ej* - a tímto jediným znakem se liší dnes obecná hanáčtina od obecné češtiny.

Stránku lexikální pozměňuje živější styk dialektů se spisovným jazykem mnohem více, třebaže po této stránce je to působení na-

venek nenápadné. Nejde tu snad jen o odstraňování vžitých germanismů z dialektu. Po těch je už celkem veta.[6]) Výrazy *šrajtufla, rênk, vinšovat, štichovat se, durch, fajrunt, tringelt, lazirovat, šanovat, bêl štônt, halt, lifrovat, štof, šině (= kolěje), štráf, štráfovat* a odvozeniny, *štiblata, sesl* atd. atd. buď už celkem vymizely nebo brzy vymizí. Ale příčinou jejich zániku není ovšem cizí původ, nýbrž to, že to nejsou výrazy spisovné anebo obecně české a proto se jich hledí dialekty zbavit. Stejně tak se totiž zbavují i svých svérázných archaismů lexikálních, někdy po stránce etymologické velmi starobylých a vzácných. Na některé takové etymologicky zajímavé starobylé archaismy z našeho nářečí, nyní už rapidně mizející nebo už skoro vyhynulé, chci právě ukázat.

Velmi rychle se ztrácí slovo *pótec* (= cestička, pěšinka mezi vlasy na hlavě), nahrazené u mladší generace slovem *cestička* nebo *pješinka.* Význam »cestička« se u slova *pótec,* lexikálního archaismu, ovšem už dávno necítil, necítila se jeho souvislost se slovem *pót'.* I u tohoto slova se ostatně nezachoval původní význam »cesta« (prasl. pontĭ = cesta, sr. lat. *pons* = cesta přes řeku, staroindické *panthan* = cesta). Mimoto se odlišila obě slova i hláskově, poněvadž *pót'* má jako jiná feminina vzoru *kost'* v hanáckých nářečích koncovou souhlásku měkkou a je femininum (pův. však bylo v praslovanštině mask.), kdežto *pótec* je zdrobnělina k předpokládanému mask. * *pót.* Původní poměry hláskoslovné byly takové, že v nom.-akk. substantiv tohoto vzoru byla koncová souhláska nezměkčená. Tedy *chut, pout, čeled, dan* a pod. Ve většině ostatních pádů byly však tyto hlásky změkčeny: *čeled'i* atd. Odtud vznikla většinou měkkost i do nom. - ak (a jen substantiva na *-st* zachovávají v jazyce spisovném důsledně nezměkčené *t: kost;* jinde je kolísání: *chut* i *chut'*). Nebo se udržela kmenová souhláska v nom.-ak. nezměkčená, ale změnil se rod a subst. přešlo později ke vzoru *hrad.* Tak na příklad v dialektě východočeském je slovo *pout* maskulinum. A podobné mask. * *pót* je třeba předpokládat i pro hanáčtinu, neboť jenom od něho se mohlo vytvořit zdrobnělé maskulinum *pótec* (stč. *pútec*) = se speciálním významem cestička

[6]) Až na některé odborné výrazy řemeslnické: *piglovat, štepovat . . . grônfešt.*

ve vlasech. Vedle toho se ovšem zachovala i změkčená dubleta *póť*, rodu ženského.

Maskulinum podobného typu jako předpokládané * *pót* máme v našem nářečí dosud ve slově *ščet* (prasl. *ščetî*). Původně bylo tedy femininum *ščet*, gen. *ščeti* (zachované na př. v polštině: *szczeć* nebo v ruštině ščeť). V hanáčtině znamená *ščet* hrubý podklad kamenný na silnici, na nějž pak přijde teprv kamení a štěrk... V jazycích slovanských žijí však většinou deminutiva od tohoto subst. *ščetî:* tak v českém (a hanáckém *štětka (ščetka)*, v rus. *ščotka*, bulharském *četka* a srbochorvatském *četina*. Znamenalo tedy ve staré hanáčtině *ščet* asi hrubá, veliká štětka, hrubý kartáč.

Když už jsme u těch archaismů *i* - kmenových, chci vzpomenout na ještě jeden mizející *i*-km. Je to slovo *kêsť* < *kystî*. Znamená trs květů nebo trávy nebo klasů. Je to *i*-km tvořený sufixem *-tî* ke kořenu *kyt-*, zachovanému velmi dobře ve slově *kýta, kytka, kytice* atd. Podobné slovo je i v ruštině: *kisť* (štětička, hrozen, zápěstí u ruky). Co do významu srovnej i slovenské *kyta* = svazek lnu a staroslověn. *kyta* = svazek, hrozen; sr. i srbské *kita* = kytice. I v han. dialektech *kêta (kita)* znamená *kytice* a má někdy význam úplně totožný jako *kêsť*. Někde se na př. bez rozdílu užívá vedle sebe rčení *kêta klásku* nebo *kêsť klásku*. - Význam *kýta* (část těla) je jen česká zvláštnost.

Velmi vzácný je už archaismus *jána*. Znamená dráhu za sekáčem obilí, dráhu, směr pro nějakou práci na poli vůbec (na př. při trhání lnu se říkalo: *tak jak si tô jánô veznem?)* Je to asi slovo prastaré, je-li správná moje domněnka, že je to substantivum tvoření ke slovesnému kořeni *já-* = jíti, jeti (sr. staroslověnské *ja-do* - česky *jedu* -, litevské *jo-ju* = jedu, staroindické *yà-mi* = jdu). Podobná substantiva máme jednak s týmž formantem *n*-ovým ve staré indičtině: *yànah* (maskulinum) vedle neutra *yànam* = dráha; vůz - a nepochybně sem patří i lat. *janua*,[7]) které souvisí s naším

[7]) Kolísání rodu a sufixálních přípon (*nos, na, nuá, tus*) u kořenů lexikálně isolovaných nepřekvapuje. Sr. na př. staroindické *narah (z * noros)* = muž, litevské *nóros (z nóros)* = vůle, praslovanské * *norvŭ (z * noruos)*, jež do staré češtiny dalo náležité *nrav* (pův. = síla vůle, zvyk) a později *mrav*; ještě odchylnější je řec. *a-nér* (muž) a lat. *norma* = pravidlo.

jána i rodem; s formantem pak *t*-ovým máme staroirské *ath* (< * *ja-tus*) = cesta přes řeku, brod.

Etymologicky temné je skoro už vyhynulé slovo *hêta*. Znamenalo totéž co *chufka*, t. j. úzká, dlouhá dečka, kterou se omotala matka (chůva) a do niž pak omotala i dítě. Podobné slovo máme, pokud vím, jen v chodštině: *hyjta* (= beseda, táčky, han. hratva, jihočesky hrátky). Chodský tvar předpokládá starší formu * *hýta*, hanácké *hêta* pak krátký tvar * *hyta*. Je tu tedy jen rozdíl v kvantitě jako mezi slovy *jáma* // *jama*, *kláda* // *klada*. Co se týče významové souvislosti obou slov, srovnej i význam slova *táčky*, znamenajícího původně besedu při převinování (otáčení) dítěte... U obou slov snad běží o přejetí z němčiny (*hut*, starší *huote* // *hüete*, nebo *Hütte*).

Třetí zajímavý *a*-km je nadávka *čava*. V některých dialektech hanáckých *ščava*. I ta už skoro zanikla. Slyšel jsem několikrát ve významu »obtižná návštěva« nebo »rozmrzelý člověk« a pod.: *sedi jak čava*. Je to normální, staré tvoření feminina ke slovesnému kořeni *ču-*, *čav-*. Indoev. kořen *keu-* ve slovese *ču-ti*, ekspresivním *čuměti*; stupňovaný zdloužený *kēu* ve slovese * *čaviti*, jež podle svého tvoření znamená »dáti se cítiti«. Co se týče hláskové podoby, jest tedy mezi tvary *čuti* : * *čaviti* týž poměr jako * *truti* : *tráviti*, *býti* : *baviti*, *nýti* : *u-unaviti*, *týti* : *taviti*, *plu-ti* : *plaviti* atd. - A podobně jako nemáme na př. zachováno nesložené sloveso * *naviti*, nýbrž jen složení *u-naviti*, tak i sloveso * *čaviti*, máme od nejstarší doby jen ve složeninách *na-vz-čieviti* > dnešní *navštíviti*.

Konečně jako poslední příklad uvádím hynoucí sloveso *ščôdlovat*. Znamená tahat zbytečně za rukojeť u pumpy a kazit pumpu (někdy též expresivně: *ščôdlovat rêpákem*). Je to svým tvořením denominativum k předpokládanému * *ščudlo* a toto jest opět nomen actionis ke slovesu (staroč.) *ščváti*, *ščuju* (dnes: štváti, štvu). Tedy *ščuje* - *ščudlo*, jako *ryje* - *rydlo*, *myje* - *mýdlo*, *strouhá* - *struhadlo* atd. Staroč. *ščváti* se změnilo později ve *štváti*. Toto sloveso máme sice i v hanáčtině, ale tu je to beze vší pochyby tvar knižní, vyskytující se jen u mladší generace, kdežto náležitá střídnice za starší *ščvati* je v hanáčtině dochována (ovšem zřídka už) ve slově *vêčvat*... Indoevropský kořen tohoto slova je *skeu-*; máme jej rozšířený o formans *d*-ový v germánštině. Srov. gotské *skiut-au* (před-

germánské * *skeud-*), starohornoněm. *schiuzan*, nyní *schiessen*. Z hláskoslovné dublety tohoto kořene (ide * *skeu-*) máme ve slovanštině jedno sloveso: *sovati*, *suju*, dnes je zachováno jen sloveso 2. tř. *su-nou-ti* (ekspresivní varianta: *šinouti*). Původní význam tohoto kořene *skeu* // *sk'eu* byl tedy *vymrštiti*, *hoditi*, jak svědčí německé *schiessen*, angl. *shoot*, litevské *šauti* (stříleli) a staročeské nomen actionis *sudlice* (vrhací kopí).

•

Sbírání dialektických zvláštností po stránce lexikální je pro etymologii pohnutkou, aby si zavčas všimla aspoň ještě dnešního stavu v nich, není-li už dnes pozdě. Po stránce hláskové se vždy ještě i po staletí podaří odkrýt původní stav nářeční po této stránce a klasifikovat jeho typ právě na slovech lexikálně isolovaných, na něž nemůže míti vlivu analogie systému.

Zkratky:

> znamená: změnilo se v ..., dalo ..., přešlo v ...

< znamená: vzniklo z, vzniklé z a pod.

// znamená: vedle toho.